

BÓNIS FERENC

*„Tóth Aladár a tökéletesség
megszállottja volt”*

A Széchenyi-díjas zenetudós rádiós- és könyvszerkesztőként tudományos és ismeretterjesztő szinten is sokat tett a magyar zene mestereinek és műveinek megismertetéséért. Nagyra becsülte Tóth Aladár zenetudományi munkásságát is, kritikáinak válogatott kiadását ő rendezte sajtó alá.

Miért Lukács György írt előszót Tóth Aladár válogatott zenekritikáihoz?

Lukács György nagy tisztelője volt Tóth Aladárnak, Bartók Bélának, Szabolcsi Bencének. Köztudomású például, hogy Bartók családjával együtt hosszabb ideig Lukács György szüleinek gellérthegy-i villájában lakott. Lukács – úgy tudni – még zongorázni is tanult Bartóktól. Húga – akit jól ismertem, és Mici nélinek szólítottam –, kitűnően csellózott, az egyik legnagyobb magyar csellista, Popper Dávid tanítványa volt. Egy szintén Popper nevű mérnök tengerésztiszthez ment férjhez – aki tagja volt a Nemzetközi Duna Bizottságnak –, ily módon Horthy Miklóssal is kapcsolatba került, akivel még a tengerésztisztképzőből ismerték

BÓNIS FERENC | 25

egymást. Mici néni túlélte híres bátyját, közel százéves korában halt meg, és volt alkalmam elbeszélgetni vele Bartókról, Kodályról. Emlékeit közöltem az *Így láttam Bartókot* című kötetemben.

Igaz, hogy Lukács György Bartókhöz való kötődése révén került kapcsolatba Tóth Aladárral?

Igaz, de fordítva már nem az. Tóth Aladárnak nem volt szüksége senkire ahhoz, hogy Bartókot tisztelje. Tóth Aladár zseni volt. A 20. század magyar zenetudósai körében a legelsőik közül való.

Akkor is, ha kritikusként teljesedett ki, és nem írt szintetizáló nagy műveket?

Írt ilyen is, bár nem sokat. Igen jelentős a *Liszt Ferenc a magyar zene útján* című tanulmánya, valamint a *Kodály és Psalmus hungaricus* című műve is. Egyébként a zenekritika is része a zenetudománynak, amit ő a legmagasabb színvonalon művelt – olyan irodalmi igényességgel, amellyel senki más a kortársai közül. Legnagyobb jelentősége abban állt, hogy az akkoriban keletkezett új művekkel egy időben pontosan megtudta határozni jelentőségüket. Tóth Aladár válogatott zenekritikáit magam adtam ki, ennek során nem annyira az anyaggal kellett megküzdenem, mint inkább a szerzővel. Az 1950-es évektől gondoltam rá, hogy ki kellene adni a 20. századi magyar zenetörténet minden klasszikus művét. Így került sor többek között Kodály Zoltán *Visszatekintésének*, Szabolcsi Bence *A magyar zene évszázadainak*, valamint Major Ervin gyűjteményes kötetének kiadására is. Tóth Aladártól az 1934–40-ig tartó időszak kritikáit adtuk ki. Tóth 1940-ben emigrációba ment feleségével, Fischer Annie-val együtt; amikor a háború után visszatért, az Operaház igazgatója lett, és nem folytatta zenekritikusi tevékenységét. Életműve így is óriási érték, egészen kivételes zsenije volt a zenekritikának. Senki mást nem ismerek, aki akár kottából, akár a bemutató alapján egy-egy új műről szinte elhangzása pillanatában olyan találó véleményt alkotott volna, mint ő.

Miután leváltották az Operaház éléről, még lett volna több mint tíz éve írni, de nem folytatta. Vajon megbántottságból?

Nem hiszem, bár nyilván megbántódott – joggal, hiszen kitűnően végezte a munkáját. De nem csak erről volt szó. Volt egy lélektani problémája: az úgynevezett írógörcs. 1955-ben több rádióelőadást kértem tőle Bartók-ról. Akkoriban kezdtek kidőlni azok a tilalomfák, amelyekkel Bartók műveit körbevették. Úgy éreztem, itt az ideje elindítani – Bartók halálának 10. évfordulójára – egy „összes zongoraművei” sorozatot. A darabokat föl is kellett venni, hiszen sem lemezen, sem a Magyar Rádió hangfelvételtárában nem voltak meg teljes számban. Akkor ez olyan nagy port vert föl, hogy Kodály maga vállalkozott az első adás bevezetőjének elmondására. Többen is beszéltek még a művekről – Molnár Antal, Járdányi Pál – szerettem volna, ha Tóth Aladár is megteszi, hiszen már a bemutatásuk idején is írt róluk. Meg is ígérte, de végül egyetlenegy írása sem készült el.

Akkor még igazgató volt, nyilván nem volt ideje.

A tökéletesség megszállottja volt. Ha úgy érezte, hogy valamit nem tud úgy megfogalmazni, ahogyan szeretné, eltépte, amit addig írt. Ekkora – gátló hatású – igényességgel senki másnál nem találkoztam. Ez még olyankor is megnyilvánult, amikor nem zeneművekről kellett írnia. Később ő intézte felesége impresszáriókkal folytatott levelezését. Tízszer is eltépett egy-egy levelet, míg kiadta a kezéből.

Pedig hírlapos munkássága első korszakában napi kritikusként tevékenykedett, ott megtanulhatott volna gyorsan írni.

A *Pesti Naplónál* voltak is ebből gondjai: koncert után beült egy kávéházba, és ott írta a kritikáját. Írta, írta, de nem ért a végére. Amikor a nyomda már nem várhatott tovább, elküldött egy nyomdai altisztet, hogy ragadja ki a kéziratot Tóth kezéből. Az meg is tette, némi közelharc árán. De ez nem minden. Többször kiderült, hogy nincs annyi

hely, amennyit a szerző igényelt. Ahogy egy tördelőszerkesztő nekem is mondta: „A ráma nincs gumiból.” Ezekbe a korlátokba Tóth Aladár nehezen tudott beletörődni, mert mindig sok mondanivalója volt.

Vajon rossz néven vették volna a kortársak, ha leváltott operaigazgatóként és Fischer Annie férjeként kritikákat ír?

Nem erről volt szó. Az írás bizonyos idegpályát vesz igénybe, úgy látszik, nála ezt érte támadás. Hiszem, hogy ez az ő eltúlzott minőségi igényeivel függött össze. Soha nem volt megelégedve önmagával, nagyon nehezen bocsátotta meg, ha tévedett. Harcos egyéniség volt.

Ezt hogyan értsük?

Mondok egy példát: Révai József volt akkor a népművelési miniszter – Rákosi után ő volt a negyedik ember, a „négyesfogat” része.

Tudomásom szerint Tóth Aladárnak osztálytársa volt hajdan...

Bartók félig-meddig tiltólistán volt akkor, amikor a Szovjetunióban lángoló „formalizmusvita” begyűrűzött Magyarországra. Sztálin nyomására Sosztakovicst, Hacsaturjánt, Prokofjevet elítélték, mondván, hogy a formára és nem a tartalomra helyezték a hangsúlyt. Magyarországon is sok művészt marasztaltak el formalizmus vádjával. Például Bartók bizonyos műveit: a *Cantata profanát*, a színpadi műveket, a középső vonósnégyeseket, zongoraművek egy részét nem lehetett játszani. Volt egy nagy vita is a pártközpontban, ahová meghívták Tóth Aladárt is. Ő földbirtokos családból származott, apját is, nagypját is Tóth Aladárnak hívták. Tóth a szociális igazság híve volt, bár nem az akkori ideológia szellemében. Révai arról próbálta meggyőzni Kodályt: lássa be, Bartóknak bizonyos művei formalisták. Akkor megszólalt Tóth Aladár: „Józsikám, Bartók korszakalkotó zseni volt, te pedig számárságokat beszélsz!” Nem volt Magyarországon még egy ember, aki ezt a hangot megengedhette

volna magának Révaival szemben. Ez volt Tóth Aladár: bátor, okos, művelt. Óriási szerencséje volt annak a kornak, amelyben élt.

Említette, hogy amikor a kötetet szerkesztették, nem járult hozzá minden írásának a kiadásához. Miket rostált ki?

Részben azokat, amelyekről úgy érezte, nincsenek rendesen megírva. Részben azokat, amelyekbe az akkori szerkesztő túlságosan belenyúlt. Meg azokat, amelyekben tévedett: túlértékelt egy-egy előadót.

Igaz, hogy olykor még a bemutató előtt, pusztán a partitúra alapján is írt egy-egy műről?

Nem hiszem, mert az akusztikus élménytől nemigen lehet eltekinteni. De az mindenképpen igaz, hogy koncert előtt komolyan felkészült a partitúrából. Annyira új volt az a zene, hogy egyszeri hallás után aligha lehetett felelősséggel szólni róla.

Mesélték róla, hogy idősebb korában, ha pihenni akart, Bach h-moll miséjét hallgatta, illetve Mozartot tartotta a legnagyobbra, nem a kortársait.

Pedig Bartókot is nagyon szerette, és óriásnak tartotta, akárcsak Kodályt. Sztravinszkijt viszont nem szerette, „divatfiúnak” gondolta. Ebben nem értettünk egyet, sőt Kodálllyal sem, aki, miután elmondtam, hogy mennyire csodálom az orosz mestert, ennyit mondott: „Csak szeresse, ha akarja, de én nem.”

A kötet szerkesztésekor milyen írásokat dolgozott át vagy hagyott ki a szerző? Milyen írásokért kellett Önnek közelharcot vívnia?

Kodálytól Fischer Annie-ig mindenki próbálta rábeszélni válogatott zenekritikáinak kiadására. Ő volt az egyetlen, aki nem akarta ezt a kötetet. Arra hivatkozott, hogy ezek napi használatra szánt kritikák, eljárt fölöttük az idő. Mondtuk, hogy ez nem így van, ezek a 20. századi